

ВІЙСЬКОВІ ХИТРОЩІ КУБАНСЬКИХ КОЗАКІВ ПІД ЧАС АНТИБІЛЬШОВИЦЬКОГО ПОВСТАННЯ У БАТАЛПАШИНСЬКОМУ ВІДДІЛІ ВЛІТКУ 1918 р. ЗА СПОГАДАМИ А.Г. ШКУРО

Стратегеми або військові хитрощі є важливою складовою воєнного мистецтва. Помітну роль вони відіграли і під час повстання кубанських козаків проти більшовицького режиму у Баталпашинському відділі на Кубані влітку 1918 р. Під командуванням А.Г. Шкуро козаки вдало застосували 17 військових хитрощів і здобули важливі перемоги над Червоною Армією. Проаналізовані стратегеми було виявлено на підставі авторського підходу, сформульованого в попередніх дослідженнях, присвячених воєнному мистецтву запорожців. Ці стратегеми засвідчили високий рівень воєнного мистецтва кубанських козаків-повстанців та його специфічні пріоритети, пов'язані не тільки з особливістю регіону, але й козацькою спадщиною та неповторним бойовим досвідом лідера – отамана А.Г. Шкуро.

Ключові слова: Воєнне мистецтво, військові хитрощі, стратегеми, Кубанське козацтво, А.Г. Шкуро, 1918 р., повстання.

Постановка проблеми та її актуальність. Воєнне мистецтво постійно зазнавало змін й розвивалося завдяки багатьом факторам, серед яких пріоритетне значення мало вдосконалення озброєння. Поряд із цим впродовж віків зберігався й певний інструментарій, зокрема й військові хитрощі або стратегеми, що відігравали вагомую роль у бойових діях. Історія воєнного мистецтва підтверджує актуальність їх використання не лише на тактичному рівні, але й під час проведення крупних бойових операцій. Видається логічним й те, що їх зміст залежить від багатьох внутрішніх та зовнішніх факторів та виявляє як універсальні, так і самобутні риси воєнного мистецтва відповідного військового середовища. Очевидним є й те, що одного набору стратегем для перемоги недостатньо, але їх різноманітність все ж є вагомим аргументом для успішного ведення війни. Тому аналіз їх застосування є важливою складовою комплексного дослідження не тільки змісту воєнного мистецтва та його історичного розвитку, але й певних пріоритетів мислення командувачів відповідних збройних формувань.

Задунайський Вадим Васильович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри світової історії нового і новітнього часу Українського католицького університету, м. Львів.

© Задунайський В.В., 2019

Все це вповні стосується й військового мистецтва козацьких утворень, які впродовж кількох століть вели збройну боротьбу й вдосконалювали власне бойове і воєнне мистецтво. Серед них визначне місце посідає Кубанське козацтво, більшість якого складала прямі нащадки Війська Запорозького (*Задунайський, 2006:49-50*). Такі реалії дають додаткові підстави для ретельного аналізу вияву військових хитрощів кубанськими козаками, у тому числі й під час революційних потрясінь 1917–1920-х років. Окреме місце серед подій тих часів займає козацьке повстання під проводом А.Г. Шкуро проти радянської влади влітку 1918 р. у Баталпашинському відділі колишньої Кубанської області.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Доводиться констатувати, що в історіографії досі відсутній аналіз військових хитрощів кубанських козаків під час згаданого антибільшовицького повстання. Більшість вчених досліджувала різноманітні аспекти військово-політичної та соціально-економічної ситуації на Кубані впродовж 1918 р., що обумовлює відсутність аналізу воєнного мистецтва кубанських козаків (*Авраменко, Фролов, Чумаченко, 2007; Білий, 2009; Іванис, 1968; Карпенко, 2006; Ратушняк В., 1996; Ратушняк О., 2005*). Мають місце й спроби опису біографії неоднозначної постаті А.Г. Шкуро (*Дерябин, 2004; Коваль, 2004; Цветков, 2006*).

Автор статті у попередніх публікаціях розглядав дотичну тематику, зокрема, загальні аспекти розвитку військової системи кубанських козаків напередодні та впродовж революційних зрушень 1917–1920 рр., а також пріоритети політичних уподобань окремих козацьких лідерів, зокрема й А.Г. Шкуро (*Задунайський, 2006; 2008a; 2008b; 2016*). Підкреслюю й започаткування аналізу військових стратегем українських козацьких формувань XVII ст., що обумовило застосування відповідних підходів і у представленій статті (*Задунайський, 2017; 2018*).

Отже, вітчизняні й зарубіжні науковці досі не проаналізували військові хитрощі кубанських козаків-повстанців під проводом А.Г. Шкуро влітку 1918 р.

Джерельну основу статті становлять спогади очільника козацького повстання *А.Г. Шкуро (2004)*. Це дозволяє виявити не тільки застосування конкретних військових хитрощів, але й оперативні та тактичні ідеї згаданого отамана і його оточення.

Мета та завдання дослідження. Використавши авторські підходи, виявити військові хитрощі кубанських козаків, застосовані ними влітку 1918 р. під час протибільшовицького повстання в Баталпашинському відділі колишньої Кубанської області з урахуванням специфіки їх розуміння та бойового застосування лідером повстанців – А.Г. Шкуро.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перед безпосереднім оглядом козацьких військових хитрощів коротко охарактеризую регіон повстання та загальну військово-політичну ситуацію. Йдеться про Баталпашинський відділ Кубанського козацького війська і сусідні терени, що здебільшого знаходилися у південно-східній частині колишньої Кубанської області (частина сучасних Карачаєво-Черкеської республіки, Краснодарського краю і Ставропольського краю Російської Федерації). Цю гористу й лісисту місцевість напередодні козацького повстання контролювали органи радянської влади. Відповідно почалася реалізація основних більшовицьких гасел, у тому числі й ліквідація козацького самоврядування та землеволодіння. В силу віддаленості регіону від основних залізничних комунікацій та більшовицьких опорних центрів тут знаходилися лише незначні представництва радянської влади. Попри це, існувала загроза каральних акцій з боку Червоної Армії в разі розгортання масового козацького повстанського руху.

До речі, на той час в межах колишньої Кубанської області вже почав ширитися такий рух у Єйському й Таманському відділах (Північно-Західна й Західна частини сучасного Краснодарського краю Росії). В Єйському відділі більшовикам вдалося придушити козацький виступ, а на Тамані завдяки втручання в конфлікт німецьких військ козаки-повстанці здобули часткову перемогу (*Білий, 2009:427-431; Іванис, 1968:41*). Такий стан речей засвідчив закономірність хвилі козацьких повстань на Кубані. Більше того, подібне відбувалося й в інших козацьких регіонах. Зокрема, на сусідньому Дону місцеве козацтво завдяки військово-стратегічній підтримці країн Четверного союзу (особливо Німеччини) здійснило успішне повстання проти радянської влади й створило самостійну державу «Всевелике Військо Донське» під проводом Отамана П.Н. Краснова (*Іванис, 1968:41-42*).

За таких обставин Червона Армія була змушена спрямувати свої сили в сусідні регіони й ослабити свої позиції на Сході Кубані. Окремо згадаю й про те, що успішному розгортанню

повстанського руху у цьому регіоні суттєво посприяв й наступ Добровольчої армії з Дону на Катеринодар (центр Кубанського козацтва). Не варто забувати й періодичні бойові зіткнення Червоної Армії з окремими загонами гірських повстанців, а також посилення геополітичного тиску через просування на Кавказ турецьких військ.

Отже, зазначені реалії не тільки підтвердили логічність козацького повстання у Баталпашинському відділі на Кубані, але й суттєво посприяли його успішному розгортанню.

Не буду детально зупинятися на усіх перипетіях повстання, а лише виокремлю конкретні військові хитрощі/стратегеми, застосовані козаками наприкінці травня – на початку липня 1918 р. При цьому їх формулювання будуть подані за авторським взірцем, апробованим у попередніх публікаціях, присвячених аналізу стратегій Війська Запорозького 1-ї половини XVII ст. (*Задунайський, 2017:19-20; 2018:33-35*). Тож у пропонованому тексті подаватиму два авторські формулювання військових хитрощів, з яких перше – у військово-науковому стилі, а друге враховує козацькі вислови та народні приказки (у самому тексті наводитиму одне або інше найменування залежно від потреби). Слушність такого підходу обумовлюється не тільки певною типологічною подібністю застосування відповідних стратегем, але й фактом безперервного зв'язку Кубанського козацтва із спадщиною запорожців (*Іванис, 1968:5-8*).

На мою думку, першим вдалим застосуванням військових хитрощів стало «замилення очей» червоноармійцям. А.Г. Шкуро разом із товаришем одягнули їх уніформу й поводили себе відповідним чином, що дозволило уникнути арештів під час виїзду з контрольованого Червоною Армією м. Кисловодська й дістатися до місця збору активу повстанців (*Шкуро, 2004:114*). Інакше кажучи, згадані дії виявилися вкрай важливою передумовою для розгортання козацького повстання під проводом саме А.Г. Шкуро.

У подальшому застосування цієї стратегеми набуло ще вагомішого значення, коли противника свідомо вводили в оману щодо потужності загону козаків-повстанців. Йдеться не тільки про показовий гамір й залишення безлічі слідів на місцях таборування, кількаразові пересування того самого загону вершників на очах місцевих мешканців чи поширення чуток про десятки тисяч повстанців. Відзначу й дуже доцільне хитрування на початках повстання, коли козаки для піднесення свого престижу та залякування

ворога возили на возі макет дерев'яного «кулемета», накритий попоною (Шкуро, 2004:119).

Окремої уваги заслуговує додаткове використання цієї військової хитрості не тільки стосовно противників, але й прихильників повстання. Маю на увазі оголошення А.Г. Шкуро початку масового повстання у станиці Суворівській за «наказом» Отамана О. Філімонова і Кубанського крайового уряду (з кінця 1917 р. існувало окреме державне утворення на Кубані, яке мало підтримку у місцевого козацтва), що супроводжувалося додатковим прилюдним зачитуванням «наказів» про наступ дивізіям, полкам і загонам на станицю Отрадну (Шкуро, 2004:126). В реальності жодного крупного загону на той час у повстанців не існувало, як і наказів від законного уряду. Такі дії мали надихнути козаків й підняти престиж повстанців, надавши їх діям легітимного характеру. Подібна практика теж не була новотвором козаків-повстанців. У цьому ж контексті діяли й розповіді «блаженного» козака «Георгія Побєдоносця», який вправно підбурював містично-релігійними оповіданнями козаків проти радянської влади.

На початках повстання дуже слушною військовою хитрістю, пов'язаною з попередньою, було й змушення противника даремно витратити свої сили та бойове спорядження й набої. Використавши стратегему «Замилити очі», повстанці змусили каральний загін червоноармійців даремно атакувати перший пустий табір повстанців і «марнувати» не лише час і сили, але й значну кількість цінних боєприпасів (Шкуро, 2004:119).

Під час підготовки повстання важливе значення мав вдалий вибір місця для розташування козацького штабу. Як згадує автор спогадів, перший бойовий осередок отаборився неподалік станиці Бекешівської на Вовчій галявині посеред лісу й гір (Шкуро, 2004:117). Саме тут й було збудовано курінь та почалося гуртування охотників. Згадана місцевість виявилася досить зручною, бо не тільки забезпечила належну комунікацію з навколишніми козацькими станицями, але й була досить віддаленою та дозволяла спокійно діяти активу повстанців. Тобто спрацювала військова хитрість «Де байрак, там козак», яка відіграла певне значення саме на початку згаданих подій.

Окремо зверну увагу на цікавий факт використання вовчої символіки (чорний прапор із зображенням вовчої голови), яка виникла ще за часів Першої світової війни у «вовчій сотні» під

командуванням А.Г. Шкуро. Таке апелювання до попереднього й досить успішного бойового досвіду надало повстанцям додаткового авторитету й визнання серед колишніх козаків-фронтовиків та сприяло поширенню певних побоювань серед противників. Отже, відбувалося й «*попереднє настрахання*» противника.

До речі, дії, спрямовані на деморалізацію ворога через поширення панічного страху, постійно застосовувалися повстанцями. Маю на увазі не тільки наслідки «*замилування очей*», але й результати конкретних бойових зіткнень. Йдеться про вцілілих червоноармійців, які ширили погослос про сили козаків-повстанців. Серед них були не тільки ті, яким пощастило відступити, але й такі, яких після захоплення в полон було роззброєно та спеціально відпущено самими повстанцями. Яскравим прикладом цього є події у згаданій станиці Суворівській (Шкуро, 2004:127).

Вже на етапі розгортання масового козацького повстання дуже важливим виявилось застосування військової хитрості, що влучно характеризується висловом «*Козак як не переміг, то викрутився*». Йдеться про зухвалий «візит» А.Г. Шкуро до станиці Бургустанської (Шкуро, 2004:121-122). При цьому, він не тільки вплинув на настрої місцевих козаків своєю промовою, але й засвідчив безпорадність представників більшовицької влади. Останні не змогли захопити зухвалого отамана і додатково підірвали свій авторитет в очах місцевого козацтва.

Дуже слухним для козаків-повстанців стало нав'язування дружніх відносин з місцевими горцями, зокрема й абреками (діяли поза правовим полем і не виключали розбійництва) (Шкуро, 2004:119-120). Їх прихильність забезпечила повстанцям не тільки кращу охорону місця таборування, але й надходження додаткової інформації та ресурсів. Тож вдало спрацювала давня військова хитрість, що влучно зазначена у вислові: «*Гуртом і батька легше бити*». Її наслідком стало й забезпечення озброєнням повсталого загону. Йдеться про факт узгоджених дій з черкеськими старійшинами та місцевою владою в Кумсько-Лоовському аулі (отримали зброю зі складу дореволюційної сотні І Черкеського полку).

Наголошу й на тому, що здобуття авторитету й визнання сприяло включення до загону А.Г. Шкуро менших повстанських ватаг. Особливо показовим стало приєднання крупного повстанського загону підосавула Солоцького з сусіднього Лабінського

відділу у кількості до 5 тис. чоловік (разом із біженцями) (*Шкуро, 2004:144*). Подібні приклади засвідчили актуальність бойової співпраці серед різних козацьких повстанських загонів згідно зі згаданою вище стратегемою. До речі, наслідком цього об'єднання стало суттєве збільшення повстанського угруповання, яке на той час вже складалося з кінної дивізії, пластунської бригади, гірського дивізіону (2 сотні добровольців: черкеси, кабардинці та карачаївці), гарнізонного кінного полку і пластунського батальйону з місцевих добровольців старшого і юнацького віку.

Розгортання повстання вимагало й проведення широко-масштабної розвідки. При цьому на початковому етапі йшлося не тільки про отримання інформації про бойовий стан сил противника та його розташування, але й про настрої населення та загальну ситуацію в регіоні. Тож згадані дії відповідають черговій козацькій стратегемі, яку можна охарактеризувати висловом: *«Все бачити й чути, щоб нічого не оминути»*.

Закономірним продовженням збору інформації стало й проведення активної агітації в 5 навколишніх станицях. При цьому згадані заходи впливали як на відвертих прихильників, так і змушували задуматися тих, хто коливався у своїх поглядах. Тобто, агітація не тільки підготовлювала ґрунт для виступу козаків, які були незадоволені радянською владою, але й частково нейтралізувала її прихильників. Згадані дії та їх наслідки співвідносяться з військовою хитрістю *«Бити зсередини»*. Особливо показовим використанням згаданої стратегемі стали дії козаків зі станиць Суворівської та Бургустанської (*Шкуро, 2004:125-131*). У першій все станичне керівництво заздалегідь долучилося до повстання, а у другій більшість козаків, мобілізованих радянською владою до червоноармійського загону, підняла повстання і вибила усіх комісарів.

Від початку бойових дій повсталі козаки застосовували звичну військовою хитрість *«Хліб козацький»* – захоплювали бойову амуніцію та матеріальну базу противника. Особливої ваги вона набула через брак належного тилового забезпечення повсталих станиць на відміну від промислових центрів, які були опорою радянської влади на Північному Кавказі. Більше того, брак набоїв та зброї навіть обумовив здійснення відомого нальоту нам. Кисловодськ. Врешті-решт, кожне бойове зіткнення з Червоною Армією козаки намагалися завершити не тільки розгромом ударних сил

противника, але й захопленням його обозів. Отже, згадана стратегема була вкрай важливою ознакою воєнного мистецтва повсталих кубанських козаків.

До речі, своєрідним доповненням зазначеної вище військової хитрості були дії повстанців, спрямовані на руйнування матеріальної бази, шляхів сполучення та інфраструктури в тилу противника. Тобто козаки вдало *«руйнували запілля»* свого ворога. Одним із прикладів таких дій стало зруйнування залізничного мосту у м. Кисловодськ, про що йтиметься пізніше.

Серед вдалих козацьких військових хитрощів, які найчастіше застосовувалися саме у бойових зіткненнях з противником, варто згадати наступні:

здатність знаходити найслабше місце противника і нестримно атакувати його (*«Бий у пику – ноги самі впадуть»*);
несподіваність атаки (*«Заскочити зненацька»*);
дії на різних напрямках одночасно (*«Звідусіль»*);
відволікаючі атаки (*«Шарпати та не бити»*);
утримання від передчасних дій (*«Не лізь поперед батька в пекло»*);

випередження противника у бойових діях (*«Хто рано встає, тому й Бог дає»*);

громити противника по частинах (*«Бити поодинці»*).

В якості ілюстрації застосування перерахованих стратегем наведу короткий огляд кількох бойових операцій. Почну з бою 12 червня 1918 р. під станицею Бекешівською (Шкуро, 2004:131-134). Під час оборони станиці сили повстанців було розділено на 3 частини: передовий загін осавула Русанова (піхота) зайняв вигідну позицію на гірському хребті; основні сили під командуванням А.Г. Шкуро укріпилися перед станицею (тут знаходився й кінний загін, що відігравав роль резерву); кіннотники сотника Євренка здійснили таємний обхід ймовірних позицій противника через станицю Бургустанську (мали ще й залучити місцевих козаків і разом атакувати противника з тилу).

Під час самого бою козаки не тільки вперто боронили свої позиції, але й несподівано атакували противника з флангів та застосовували кінні контратаки по артилерійських позиціях. А обхідний удар кінноти разом із загальним наступом з фронту призвели до повної поразки ворожих військ. До речі, очевидна перемога повстанців деморалізувала резерви противника, що спричинило їх відступ без бою.

Наведені дії козаків-повстанців засвідчили використання ними 7 військових хитрощів: *«Все бачити й чути і нічого не оминутьи»*, *«Звідусіль»*, *«Заскочити зненацька»*, *«Бий у пику – ноги самі впадуть»*, *«Не лізь поперед батька в пекло»*, *«Гуртом і батька легше бити»* та *«Попереднє настрахання»*.

Наступним прикладом поєднання кількох стратегем став напад на м. Кисловодськ у ніч на 14 червня 1918 р. (Шкуро, 2004:135-139). Через покращення розвідки противника провід повстанців вирішив ввести його в оману. З цією метою було проведено розширену військову нараду за участю представників станичної адміністрації, зокрема, й контрольованих Червоною Армією станиць Єсентукської та Кисловодської. На ній було затверджено план «атаки» на П'ятигорськ, куди відразу для демонстрації намірів вислано кінну сотню. Згадані дії виявилися досить вдалими, бо противник ослабив свої сили у Кисловодську. Вночі ударний загін спочатку вирушив на П'ятигорськ, але в дорозі змінив напрямок руху на Кисловодськ. З метою несподіваної атаки противника з різних напрямків наявні сили було розділено на 3 колони, які й атакували основні цілі одночасно. У підсумку бою основні цілі противника разом із стратегічним мостом було знищено і захоплено значну кількість військового спорядження та продовольства.

Наведена інформація свідчить про використання повстанцями під час згаданої атаки 8 військових хитрощів: *«Все бачити й чути і нічого не оминутьи»*, *«Замилити очі»*, *«Шарпати та не бити»*, *«Заскочити зненацька»*, *«Звідусіль»*, *«Бий у пику – ноги самі впадуть»*, *«Руйнація запілля»* та *«Хліб козацький»*.

Радянський провід у відповідь на атаки повстанців теж активізував свої дії й запровадив військовий стан та проводив арешти і розстріли серед ненадійних соціальних груп населення, а також здійснив чергову спробу розгрому основного угруповання повстанців. Наслідком цього став бій поблизу станиці Усть-Джигутинської 20 червня 1918 р. (Шкуро, 2004:146-147). Завдяки якісній розвідці повстанський провід довідався, що угруповання противника розділилися з метою несподіваної атаки (один загін йшов лісними шляхами, щоб зайти з тилу).

За таких обставин було вирішено перехопити бойову ініціативу і розгромити відділи Червоної Армії по частинах. З цією метою повстанська кіннота сама обійшла противника з тилу, а

пластунські батальйони першими дали бій з фронту. Наслідком рішучих дій повстанців став черговий розгром ударного угруповання противника та захоплення усього ворожого обозу.

Отже, під час реалізації цього плану козаки вдало використали 8 військових хитрощів: *«Все бачити й чути і нічого не оминутися», «Замилити очі», «Бити поодинці», «Звідусіль», «Заскочити зненацька», «Хто рано встає, тому й Бог дає», «Хліб козацький» і «Попереднє настрахання»* (інше вороже угруповання відступило без бою).

Попри згадані успіхи, ситуація залишалася складною, бо не вистачало зброї та набоїв, а Червона Армія почала перекидати у район повстання потужні резерви. За таких обставин командування повстанців прийняло рішення прориватися у Ставропольську губернію назустріч Добровольчій армії генерала Денікіна. На завершальній стадії цього рейду козацьке повстанське угруповання здійснило блискавичний марш дом. Ставрополь (*Шкуро, 2004:151-152*). Згадані події збіглися зі зміною військово-стратегічної ситуації на Північному Кавказі, бо Добровольча армія взяла станицю—станцію Тихорецьку, що була ключовим залізничним вузлом на Кубані. Тож А.Г. Шкуро вдало використав загальну паніку у проводі Червоної Армії, надіславши ультиматум з селища Птіч'є 7 липня 1918 р. до владим. Ставрополь. У підсумку козаки-повстанці без бою здобули Ставрополь, чому особливо посприяли стратегеми *«Заскочити зненацька» та «Попереднє настрахання»*. Ця яскрава перемога повсталих кубанських козаків знаменувала завершення їх самостійної бойової діяльності під проводом А.Г. Шкуро, що дозволяла найповніше виявити самобутність їх воєнного мистецтва.

Наприкінці наведеного огляду визначу загальну кількість військових хитрощів, застосованих повсталими козаками. Таких, на мою думку, було 17:

1. Приховування планів та стану військ – *«Замилити очі»*.
2. Змушувати ворога даремно витратити сили – *«Марнування»*.
3. Вибір зручного місця – *«Де байрак, там козак»*.
4. Деморалізація військ противника *«Попереднє настрахання»*.
5. Уникнення поразок – *«Козак як не переміг, то викрутився»*.
6. Співпраця з союзниками – *«Гуртом і батька легше бити»*.
7. Здійснення розвідки – *«Все бачити й чути і нічого не оминутися»*.
8. Підривати сили противника із середини – *«Бити зсередини»*.
9. Захоплення військової здобичі – *«Хліб козацький»*.

10. *Руйнування комунікації противника – «Руйнація запілля».*
11. *Атаки у найслабші місця – «Бий у пику – ноги самі впадуть».*
12. *Неочікуваний удар – «Заскочити зненацька».*
13. *Широта бойових дій – «Звідусіль».*
14. *Проводити відволікаючі атаки – «Шарпати та не бити».*
15. *Діяти вчасно – «Не лізь поперед батька в пекло».*
16. *Випередження противника – «Хто рано встає, тому й Бог дає».*
17. *Громити противника по частинах – «Бити поодинці».*

Хочу наголосити, що всі проаналізовані військові хитрощі кубанських козаків-повстанців під проводом А.Г. Шкуро були слухними і сприяли здобуттю перемог над противником, але й серед них можна виділити ті, що застосовувалися найчастіше. До таких варто віднести 5: *Здійснення розвідки – «Все бачити й чути і нічого не оминати»;* *Приховування планів та стану військ – «Замилити очі»;* *Неочікуваний удар – «Заскочити зненацька»;* *Деморалізація військ противника – «Попереднє настрахання» та* *Захоплення військової здобичі – «Хліб козацький».*

Причиною вдалого застосування не тільки 5 згаданих стратегем, але й решти, стали специфічні пріоритети повстансько-партизанських дій кубанських козаків у відповідному регіоні, стиль командного мислення А.Г. Шкуро, а також відповідна козацька військова спадщина. Перший блок причин залежав від специфіки природно-географічних умов регіону повстання (гірська й лісиста місцевість, віддалена від крупних міст і залізниць) та особистого складу козаків-повстанців, які вирізнялися бойовою ініціативою завдяки досвіду Першої світової війни. Другий виявив вагомість особливого бойового мислення отамана-лідера повстання А.Г. Шкуро. Саме він мав чудовий досвід партизансько-диверсійних дій на фронтах Першої світової війни, коли створив і очолив найуспішніший козацький загін відповідного призначення (*Дерябин, 2004:9*). Щодо третього, то, на мою думку, тут певне значення відіграла й давня запорозько-чорноморська військова спадщина, яка вирізняється гнучкістю, дієвістю та природністю козака-воїна й відповідного військового товариства. Описередкованим свідченням цього є й схоже застосування багатьох військових хитрощів пращурами кубанських козаків – запорожцями під булавою Петра Сагайдачного та Богдана Хмельницького (*Задунайський, 2017:19-21; 2018:32-34*).

Висновки. Таким чином, під час антибільшовицького повстання в Баталпашинському відділі колишньої Кубанської області в червні – липні 1918 р. козаки виявили високий рівень свого бойового та воєнного мистецтва. Одним із проявів чого стало вправне застосування кубанськими козаками-повстанцями 17 військових хитрощів, серед яких найчастіше використовували 5. Ці вміння суттєво посприяли здобуттю багатьох перемог над Червоною Армією, підкресливши яскравість та самобутність бойового мистецтва нащадків запорожців на Кубані. Все це засвідчило не тільки різноманітність їх воєнного мистецтва, але й специфічний полководницький талант А.Г. Шкуро. Окремо наголошу й на тому, що досвід згаданого козацького повстання засвідчив той факт, що певний набір воєнно-мистецького інструментарію, зокрема військових хитрощів/стратегем, залишався актуальним впродовж століть попри докорінні зміни в озброєнні та організації збройних формувань.

Представлена розробка не вичерпує зазначеної тематики, а має посприяти активізації подібних досліджень воєнного мистецтва козацьких формувань у 1917–1920-ті рр.

Використані посилання

Авраменко А.М., Фролов Б.Є., Чумаченко В.К. 2007. *Козацьке військо на Кубані. Історія Українського Козацтва*. Нариси: У 2 т. Київ, Т. II, С. 364–414.

Білий Д.Д. 2009. *Українці Кубані в 1792–1921 роках. Еволюція соціальних ідентичностей*. Львів-Донецьк, 543 с.

Дерябин А.И. 2004. *Крестный путь казака Андрея Шкуро. Гражданская война в России: Записки белого партизана*. Москва, С. 5–51.

Задунайський В.В. 2006. *Бойове мистецтво та військова спадщина українських козаків в кінці XIX – на початку XXI ст.* Донецьк, 335 с.

Задунайський В.В. 2008а. *Володіння холодною зброєю у військових формуваннях України, Росії та Польщі (кінець XIX – 30-ті р. XX ст.)*. Донецьк, 204 с.

Задунайський В.В. 2008б. *Військова організація та бойові дії донських і українських кубанських козаків під час революції 1917–1921 рр. Історичні і політологічні дослідження*. Донецьк, № 3–4, С. 46–52.

Задунайський В.В. 2016. *Особливості діяльності лідерів Кубані під час революційних зрушень 1917–1920-х рр. (на прикладі Василя Іваниса та Андрія Шкуро). Історико-політичні студії. Збірник наукових праць. Серія «Історичні науки»*. Київ, № 1(6), С. 38–47.

Задунайський В.В. 2017. *Військове мистецтво запорожців часів Хотинської війни 1621 р. та його аналоги в «Мистецтві Війни» Сунь-Дзи: універсальність і самобутність. Історичні і політологічні дослідження*. Донецьк, № 1, С. 17–29.

Задунайський В.В. 2018. Козацькі стратегії і стратегеми під час кампанії 1649 р. та їхні аналоги у «Стратегемах» Секста Юлія Фронтіна. *Історичні і політологічні дослідження*. Вінниця, № 2 (63), с. 31–44.

Іванис В. 1968. *Боротьба Кубані за незалежність*. Мюнхен, 138 с.

Карпенко С.В. 2006. *Очерки истории белого движения на Юге России (1917–1920 гг.)*. Москва, 456 с.

Коваль Р. 2004. *Партизанський генерал Андрій Шкуро. Нариси з історії Кубані*. Київ, С. 354–357.

Ратушняк В.Н. 1996. *Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г.* Краснодар, 656 с.

Ратушняк О.В. 2005. Политические искания Донского и Кубанского казачества в годы Гражданской войны в России (1918–1920 гг.). *Казачество России в Белом движении. Белая Гвардия*. Альманах № 8. Москва. С. 17–23.

Цветков В.Ж. 2006. Генерал-лейтенант А. Г. Шкуро. *Белое движение. Исторические портреты*. Москва, С. 241–274.

Шкуро А.Г. 2004. *Гражданская война в России: Записки белого партизана*. Москва, С. 52–540.

References

Avramenko A.M., Frolov B.E., Chumachenko V.K. 2007. Cossack army on the Kuban. *History of Ukrainian Cossacks. Essays in 2 vol.* Kyiv. Vol. 2, pp. 364-414 (ukr).

Bilyi D.D. 2009. Ukrainians of Kuban in 1792-1921. Evolution of social identities. Lviv; Donetsk, p. 543 (ukr).

Deryabin A.I. 2004. The Way of the Cross Cossack Andrei Shkuro. In A. Shkuro. *The civil war in Russia: Notes of white partisan*. Moscow, pp. 5-51 (rus).

Zadunaiskyi V.V. 2006. Martial art and military heritage of Ukrainian Cossacks in the late XIX – early XXI century. Donetsk, p. 335 (ukr).

Zadunaiskyi V.V. 2008a. Martial art in using bladed weapons in military units of Ukraine, Russia and Poland (late XIX — 30-ies. of the XX century.). Donetsk, p. 204 (ukr).

Zadunaiskyi V.V. 2008b. Military organization and military operations of Don and Kuban Cossacks during the revolution of 1917-1921. Historical and political research, Donetsk, № 2-3, pp. 46-52 (ukr).

Zadunaiskyi V.V. 2016. Peculiarities of the activity of Kuban leaders during the revolutionary shifts of 1917-1920's (on the example of Vasily Ivanis and Andrei Shkuro). *Historical and political studies. Collection of scientific works. Series "Historical Sciences"*. Kiev, № 1 (6), pp. 38-47 (ukr).

Zadunaiskyi V.V. 2017. Martial Arts of the Cossacks of the Khotyn War of 1621 and its Analogues in Sun-Ji's Art of War: Versatility and Originality. *Historical and political research, Donetsk, № 1, pp. 17-29 (ukr)*.

Zadunaiskyi V.V. 2018. Cossack strategies and stratagems during the 1649 campaign and their counterparts in the work of Sextus Julius Frontin's "Strategies". *Historical and political research. Vinnytsia, № 2 (63), pp. 31-44 (ukr)*.

Ivanys V. 1968. *The struggle of Kuban for independence*. Munich, p. 138 (ukr).

Karpenko S.V. 2006. Essays on the History of White movement in the South of Russia (1917-1920). Moscow, p. 456 (rus).

Koval R. 2004. Partisan General Andrii Shkuro. Essays on the history of the Kuban. Kyiv, pp. 354-357 (ukr).

Ratushniak V.N. 1996. Essays on the history of the Kuban from ancient times to 1920. Krasnodar, p. 656 (rus).

Ratushniak O.V. 2005. Political searchings of Don and Kuban Cossacks during the Civil War in Russia (1918-1920). Russian Cossacks in the White movement. White Guard. Almanac, № 8, pp. 17-23 (rus).

Tsvietkov V.Z. 2006. General-lieutenant A.G.Shkuro. White movement. Historical portraits. Moscow, pp. 241-274 (rus).

Shkuro A.G. 2004. The civil war in Russia: Notes of white partisan. Moscow, pp. 52-540 (rus).

Zadunaiskyi V.

MILITARY TRICKS OF THE KUBAN COSSACKS DURING THE ANTI-BOLSHEVIK UPRISING IN THE BATALPASHIN DISTRICT IN THE SUMMER OF 1918, ACCORDING TO THE MEMORIES OF A.G. SHKURO

An important component of the military art are stratagems or military tricks. Cossack formations also actively used this military tool. An example of this was the Cossack uprising in the North Caucasus (the uprising of the Kuban Cossacks) against the Bolshevik regime in the summer of 1918 under the command of A.G. Shkuro. Then the Cossack rebels won many victories over the Red Army troops. Important role in this was played by the proper use of military tricks (strategem). The author of this article found 17 stratagems (military tricks). Among them, the Cossacks most often used 5: Intelligence; Hiding plans and status of troops; An unexpected attack; Demoralization of enemy troops; Capture of military prey. The reason for the successful use of military tricks was the specific priorities of the rebel-guerrilla actions of the Kuban Cossacks in this mountain and forest region. Of great importance was the style of command thinking of A.G. Shkuro, formed during the First World War (he created and led the best Cossack detachment that conducted special operations in the rear of the enemy). The military heritage of the ancestors of the Kuban Cossacks - Zaporizhzhya Cossacks, also played an important role. It was based on the naturalness, flexibility and effectiveness of the warrior and the whole detachment in battle. The author discovered and formulated military tricks (strategies) on the basis of previous scientific publications on the military art of the Zaporizhzhya Cossacks in 1621 (under the command of Hetman Peter Sahaidachny) and 1649 (under the command of Hetman Bohdan Khmelnytsky). The military tricks of the Cossack rebels revealed the versatility and originality of their military arts.

Keywords: Military art, military tricks, stratagems, Kuban Cossacks, A.G.Shkuro, 1918, uprising.